

УДК 882.6. "20" – 3:316.346.2

Творы А. Казлова праз прызму “жаночага чытання”

Т.А. ФІЦНЕР

У артыкуле з пазіцыі “жаночага чытання” разгледжана вобразнасць рамана “Юргон” і аповесці “Абганяючы сны” А. Казлова. Даказваецца, што творы пісьменніка выяўляюць адначасна традыцыйныя патрабаванні патрыярхатнага грамадства да жанчыны і суб’ектыўны пункт гледжання аўтара-мужчыны на супрацьлеглы пол. А вобразы галоўных герояў аналізуемых твораў выяўляюць уплыў сексуальнасці на эвалюцыю героя-сучасніка ў творах пісьменніка.

Ключавыя словы: фемінісцкі літаратурны крытыцызм, жаночае чытанне, вобразнасць, жаночыя сітуацыі, патрыярхатныя патрабаванні, сексуальнасць, каханне.

The imagery of A. Kozlov’s novel “Yurgon” and the story “Ahead of dreams” is reviewed in the article from the position of “feminine reading”. It is proved that the writer’s works are, at the same time, the traditional requirements of the Patriarchal society to a woman and subjective point of view of the man (the author) on the opposite sex. And the images of main characters of the analyzed works show the influence of sexuality on the evolution of the hero-contemporary in the writer’s works.

Keywords: feminist literary criticism, feminine reading, imagery, women’s situations, Patriarchal requirements, sexuality, love.

Як вядома, бартаўскі тэзіс аб змяненні палітык літаратуры з вытворчасці тэкстаў на іх успрыняцце (смерць аўтара азначала нараджэнне чытача) стаўся вельмі плённым для фемінісцкага літаратурнага крытыцызму з пункту гледжання магчымасці мадыфікацый адзіных і агульнапрынятых у “вялікай літаратуры” тэкставых значэнняў. Даследаванні М. Фуко сацыяльнага канструявання сексуальнасці знайшлі сваё прымяненне ў фемінісцкім літаратурным крытыцызме і гендарных даследаваннях. А пад уплывам Ж. Дэрыда ў фемінісцкім літаратурным крытыцызме ўзнікае своеасаблівая праблема “жаночага чытання” і “жаночага чытача”. “Працэдура перцэпцыі (успрыняцця. – Т.Ф.) дазваляе выявіць множнасць і амбівалентнасць тэкставых структур, а значыць, акрэсліць месца і для спецыфікі жаночай рэцэпцыі тэкста, фактычна, акрэсліць тапалогію жаночай суб’ектыўнасці” [цыт. па кн.: 1, с. 146]. Найбольш сістэматычна прынцыпы разумення “жаночага чытання” ў фемінісцкім літаратурным крытыцызме выразіла А. Калодны. Яна лічыць, напрыклад, што: 1) жаночае чытанне менш абстрактнае, чым мужчынскае; 2) у жаночым чытанні асаблівая ўвага звяртаецца на жаночыя вобразы і жаночыя сітуацыі, якія мужчынамі дэшыфруюцца як другасныя і нязначныя; 3) “перачытваючы тэкст, жанчына-чытач мае магчымасць гуляць з разнастайнымі сэнсамі гэтага тэксту і дасягаць тым самым незалежнасці ад традыцыйных катэгорый і паняццяў, г. зн. ад маскулінісцкіх ацэнак культуры” [цыт. па кн.: 1, с. 152].

У большасці сваёй мужчыны-аўтары ідэю твора звязваюць з героем. Не выключэннем у гэтым плане з’яўляецца і творчасць А. Казлова. Мужчынскія вобразы ў яго творах нясуць асноўную сэнсавую нагрузку. Яны больш псіхалагічна вывераныя, шырока прадстаўлены іх унутраны свет, чаго бракуе створаным пісьменнікам жаночым вобразам. Гераніні А. Казлова, з аднаго боку, з’яўляюцца асяродкам, у якім дзейнічае мужчына, фонам, на якім адбываецца яго эвалюцыя. З другога боку, яны даволі актыўныя, самадастатковыя, здольныя выбіраць і несці адказнасць за свой выбар. Аб’ектам даследавання ў дадзеным артыкуле з’яўляюцца такія творы А. Казлова, як раманы ў штрыхах “Юргон” [2] і аповесць “Абганяючы сны” [3]. Прадметам даследавання – сексуальнасць [4] у шырокім значэнні гэтага слова: не толькі як пачуццёвасць, як цяга да палавых адносін і патрэбнасць у іх, а і як сукупнасць псіхічных рэакцый, перажыванняў і ўчынкаў, звязаных з праяўленнем і задавальненнем палавай цягі. “Самае неспасцігальнае і забытанае ў жыцці – узаемаадносіны паміж людзьмі. Невытлумачальнае заўсёды ўзнікненне сімпатый, перараджэнне паднебнага кахання ў пякельную нянавісць. Імклівае перацяканне захаплення ў будзённую абыякавасць... Ну, няўжо вам вядома,

адкуль і з-за чаго ўзгараецца іскрынка пры, здавалася б, звычайным, мімаходным позірку юнака на дзяўчыну, жанчыны на мужчыну, чалавека ў гадах на кабету?” [3, с. 63] – разважае галоўны герой аповесці. А. Казлоў, звяртаючы ўвагу на жаданні мужчынскага цела з ранняга юнацтва да сарака гадоў, прасочвае ўплыў сексуальнасці і на паводзіны, і на далейшы лёс герояў твораў. Паказвае, як не абцяжараная этыкай мужчынская сексуальнасць уплывае на лёсы жанчын, што трапляюцца на іх шляху.

Галоўнымі героямі згаданых твораў з’яўляюцца адпаведна Юргон і Юджын. Гісторыя Юргона – гэта “гісторыя адной хваробы” даўжынёй у некалькі тыдняў, якую герой вызначае як “поўны штыль”. Само жыццё для героя ў такой сітуацыі губляе сэнс: “Навошта жыць, калі вісіць?!” [2, с. 6]. На працягу гэтага часу герой, узгадваючы ўсіх сваіх былых каханак, спрабуе вылічыць / адгадаць, хто з іх мог яго сурочыць. Пры гэтым ён упэўнены, што не прычыніў ніводнай жанчыне шкоды. Наступнае пытанне, якое не менш хвалюе героя – як пазбавіцца ад хваробы? Вобраз Юргона падаецца статычным, не закончаным, быццам вырваным з іншага тэксту. Такім тэкстам якраз і з’яўляецца аповесць “Абганяючы сны”. Таму ўсё, што адбываецца ў рамане з Юргонам, успрымаецца як эпізод з жыцця Юджына. А ў больш шырокім сэнсе – як крок мужчыны на шляху станаўлення яго сексуальнасці. Вобраз Юджына пададзены ў развіцці: ад абуджэння сексуальнасці (успаміны пра ранні сексуальны досвед) да асэнсавання яе наступстваў і разваг пра тое, “наколькі прасцей стане жыць, калі прыгаснуць мужчынскія жаданні ў цэле” [3, с. 59]. З Юджынам чытач знаёміцца падчас яго жыцця на вакзале, дзе ён апынуўся пасля таго, як Руслана выгнала яго з кватэры за здраду. Герой амаль кожны вечар прыходзіць пад вокны Русланінай кватэры, да апошняга спадзеючыся вярнуць усё яшчэ каханую жанчыну. Такое выкарыстанне “вольнага часу” дае Юджыну цудоўную магчымасць пераасэнсаваць свае ўчынкі і жаданні, тым больш, што многае ў яго засталася ў мінулым. Юджын асацыіруецца з Юргонам ужо нават на ўзроўні імёнаў. Больш таго, успрымаецца менавіта як пасталелы Юргон. Узрост апошняга ў рамане вымяраецца дваццацю пяццю гадамі. А Юджын у аповесці згадвае пра свой “саракоўнік”. Чатырнаццаць апошніх гадоў ён пражыў ціхім, утульным сямейным жыццём з Русланай. Сам Юджын характарызуе іх як чатырнаццацігадовы сон юрлівага гону (Юргона): “Закалыхала яно (каханне іхняе) на нейкі час Юджынава імкненне палявання на беспрыгледных паненак. Кароткія спаднічкі, аголеныя лыткі, ладныя грудкі... Усяго было зашмат і без асаблівага перабору. Раней было, да Русланы. А з ёю Юджын прыціх, пасамавіцеў. Спакоем і ўраўнаважанасцю, задаволенай сытасцю поўніўся ягоны позірк. Глыбока схаваліся ў вачах неспатолены юр, нерастрачаная жарсць і сіла. Хаваліся нават ад самога Юджына. Сцялася, назапашвалася, паўнела і чакала зручнага моманту. Чакала, здзіўляючы сваёй вытрымкай...” [3, с. 42]. Але юрлівы гон вырваўся на волю, нібы казачны Джын, таму наступствы яго дзеянняў такія салодка-горкія і непарадкавальныя, вызначальныя для далейшага жыцця героя. Яго здрада Руслане – чарговая, а магчыма і апошняя ўступка Юджына Юргону, яго падпарадкаванне біялагічнаму пачатку ў чалавеку (“галоднаму” “прыснуламу зверу”), полу, асноўнаму інстынкту: “Гадамі мы дыхалі адным дыханнем, глядзелі аднолькава на шмат якія рэчы і падзеі. Нават думалі часта аднолькава. Але ў адзін чорны дзень мне падалося, што гэтага мала. Не, не мала, а недастаткова для майго мужчынскага (вылучана мною. – Т.Ф.) шчасця” [3, с. 35].

Па сутнасці сваёй і Юргон, і Юджын – адзінотнікі. Але адзінота іх рознага кшталту. Ёсць меркаванне (Р. Ошо), што гэтае паняцце можна разумець як “пакінутасць-непатрэбнасць” і як “самадастатковасць”. Розніца ў разуменні якраз і вызначае ступень сталення асобы. Для характарыстыкі Юргона падыходзіць першы варыянт. Ён, падчас “хваробы”, адчувае сябе пакінутым і непатрэбным: “Адзін і адзінокі, як ніколі” [2, с. 8]. Або: “Няўжо людзі могуць існаваць у адзіноце? Гэта ж суцэльная вар’янтня, а не жыццё...” [2, с. 62]. Юджын жа, балансуючы доўгі час на мяжы непатрэбнасці-пакінутасці і самадастатковасці, набліжаецца менавіта да разумення катэгорыі адзіноты як самадастатковасці. Вобраз Юджына супярэчлівы. Яго паводзіны вельмі нагадваюць паводзіны Юргона. Аднак яго думкі, лад мыслення ўказваюць на вялікую адлегласць паміж героямі. Юджынам пройдзены доўгі шлях, набыты вопыт доўгатэрміновых адносін, якія даюць магчымасць герою параўноўваць, асэнсоўваць і ацэнь-

ваць розны стыль паводзін, зразумець, што страціў і што шукае. Юджыну ўласцівыя глыбокія перажыванні, якія, праўда, раскаяннем назваць нельга. Гэта роздум, бясконцы пошук сябе. Эвалюцыя героя-сучасніка (Юргон – Юджын – ?) можа мець працяг у новых творах А. Казлова.

Шматлікія жаночыя вобразы згаданых твораў не толькі дапамагаюць асэнсаваць вобразы Юргона і Юджына, а і прааналізаваць разбуральную сілу некантралюемай, не абцяжаранай этычнымі нормамі сексуальнасці. У рамане А. Казлова “Юргон” звяртаюць на сябе ўвагу вобразы Аліны і Фрэні, якіх аб’ядноўвае няспраўджанае пачуццё кахання да галоўнага героя і не даюць спакою пытання, тыпу: “І ўсё ж, Юргончык, з-за чаго ты мяне пракінуў?”, “Няўжо я горшая за іншых?”, “Ці я нягеглая?”. І Аліна, і Фрэня прычыны растання з каханым шукаюць у сабе, не ведаючы жыццёвую ўстаноўку Юргона, якую той фармулюе даволі карэктна: “Не жадаў прыесціся” [2, с. 32]. На самой справе менавіта яму вельмі хутка “прыядалася” чарговая каханка і Юргон пачынаў шукаць новую: “Ён заўсёды заставаўся палёўнічым, а ахвяры сноўдаліся недзе побач, нават не падазраючы, што яны ўжо прыкмечаны пільным вокам, на іх расстаўлены лоўчыя сеткі. І яны па сваёй ахвоце апынуца на прадурнавым матрацы Юргонавай пасцелі” [2, с. 12]. Былыя каханкі зусім розныя, таму кожная выбірае свой шлях змагання з пачуццямі, з наступствамі ўзаемаадносін з Юргонам. Аліна, зразумеўшы марнасць пошукаў незямной любові, “ратуецца” замужжам, “уладкоўвае свой быт” [2, с. 26]. Пры гэтым адкрытым застаецца пытанне: ці прынесла ёй такое рашэнне жаданую палёўку? Бо, як відаць з тэксту, Аліна не забылася на Юргона. Выпадкова сустрэўшыся ў маршрутным аўтобусе, яны ўзнавілі свае адносіны. Ніколі не вяртаючыся да былых каханак, Юргон робіць для Аліны выключэнне.

Фрэня абірае шлях помсты. Пры дапамозе сястры яна даведваецца пра “маскоўскую сурочлівіцу” Алімпію і наведвае яе. Алімпія напускае на Юргона містычнага Вісуна, чым пазбаўляе яго мужчынскай сілы. Помста Фрэні спраўджваецца: Юргон пэўны час не можа мець блізкіх стасункаў з жанчынамі. Такім чынам Фрэня імкнецца разбурыць упэўненасць Юргона ў сабе, як разбурана яе цэльнасць, яе ўпэўненасць. Хоча пазбавіцца ад комплексу непаўнацэннасці, што пасяліўся ў ёй. Як відаць з тэксту, помста Фрэні вынікае з амбіцый, з абражанага самалюбства, а не з кахання: “Мяне ніхто так не прыніжаў. Я сама выбіраю і кідала, дабраахвоць ішла ці адмаўляла. Мяне, як шалудзіваю сучку, яшчэ ні адзін не выпіхваў за дзверы. Ну і што, калі трохі падгульваю? З ім, я думала, усё застанецца ў мінулым. А Я і Ён – зробімся адным цэлым. Юргон адабраў у мяне надзею!.. Хачу і буду помсціць. Ганьба за ганьбу” [2, с. 51]. Магчыма такі шлях апраўданы перажытым гераіняй, але і ён разбуральны, бо не прыводзіць Фрэню ні да душэўнай гармоніі, ні да шчасця. Адно цешыць некаторы час яе самалюбства.

Найбольш яркія вобразы жанчын прадстаўлены ў апавесці А. Казлова “Абганяючы сны”. Яны дапамагаюць не толькі “расшыфраваць” паводзіны і ўчынкі галоўнага героя, а нават зразумець іх вытокі. Звернемся найперш да Русланы. Яе можна вызначыць як “нямую”, бо нідзе на працягу твора гераіня не выказваецца напрамую. А яе аблічча толькі аднойчы з’яўляецца ў акне, за якім штовечар назірае Юджын. Вобраз Русланы вымалёўваецца з ўспамінаў галоўнага героя і бабулькі (вобраз, які “суправаджае” Юджына праз увесь твор). Аднак гераіня небезаблічная, Юджын узгадвае Руслану як “някідкую знешне, мяккую, далікатную, сардэчную” [3, с. 41]. І далёка не бесхарактарная, хутчэй наадварот. Па-першае, вядома яе непахісная пазіцыя адносна “пячаткі ў пашпарце” [3, с. 41]. І не важна, чым яна выклікана – бяздзетнасцю, боязю згубіць квадратныя метры, добрым веданнем (аддадзім належнае жаночай інтуіцыі) таго, з кім жыла? Па-другое – хуткая і адназначная рэакцыя на здраду Юджына: “за распусту вытурыла... з кватэры” [3, с. 44]). Апошні ўчынак указвае на вялікую крыўду ды душэўны боль жанчыны, абвостраны яшчэ і тым, што здрада была здзейснена не падчас сямейнага разладу, а тады, калі ў сям’і была згода і разуменне. Больш таго, у жыцці Русланы ўзніклі часовыя цяжкасці (хворая сястра). Па логіцы рэчаў гераіня можа разлічваць на падтрымку каханага мужчыны. Замест гэтага яна атрымлівае “лязо ў спіну”. У грамадскай свядомасці моцна замацаваны стэрэатып жанчыны як надзейнага тылу для мужчыны. Мена-

віта жанчына павінна зразумець і падтрымаць мужчыну ў складаных жыццёвых сітуацыях рознага кшталту. Самаахвярнасць жанчыны заўсёды лічылася яе станоўчай якасцю. І ніхто не даследаваў, ці прыносіла гэта жанчыне шчасце ці хаця б пэўнае задавальненне. Юджын дзейнічае цалкам згодна з мужчынскім стэрэатыпам паводзін. Замест таго, каб узяць частку клопатаў на сябе (“была магчымасць паехаць з Русланай” [3, с. 43]), ён лічыць сябе свабодным і напоўніцу скарыстоўвае волю, не думаючы пра яе вынікі. Юджын не толькі здрадзіў у складаны момант жыцця, ён разрушыў давер да сябе з боку Русланы, якая заўсёды даводзіла, што ў яе з Юджынам “усё пабудавана на даверы” [3, с. 39]. Па логіцы мужчыны-аўтара Руслана вельмі хутка знаходзіць замену Юджыну. У чарговы раз паглядаючы “на ўсё яшчэ не чужыя для яго вокны шостага паверха” [3, с. 36], герой бачыць там “постаць невядомага мужчыны”. Ці на самой справе лёгка так хутка з’іначыць сябе / жыццё, перазакахацца? Ці так хутка зацягваюцца / загойваюцца душэўныя раны? Ці можна так хутка ачысціцца, самаўзнавіцца, каб быць гатовым адкрыць душу новаму каханню, знайсці сілы зноўку верыць... Наўрад ці. Але інакш не было б развіцця сюжэту твора, штуршка героя да самарэфлексіі, эвалюцыі вобраза.

А. Казлоў як псіхалаг даследуе ў аповесці яшчэ і праблему ўплыву на далейшае жыццё чалавека першага няспраўджанага кахання. Таму нават большую ролю ў разуменні паводзін Юджына, станаўлення яго сексуальнасці адыгрывае вобраз Волечкі: “Ён, паганец, закахаўся ў стрыечную сястру. І нават цяпер, у яго саракоўнік, тое ціхае, стрыманае каханне голкаю паколвае ў глыбіні сэрца. Цяжкае яно – няспраўджанае юначае каханне. Вобраз Волечкі, ейны тварык, голас, постаць аніяк не стасоўваліся з астатнімі, спазнанымі Юджынам, дзяўчатамі. Стрыечная сястра была і засталася для яго недасягальнай марай, танюткай кволай кветачкай, выпеставанай сярод зімы ў гаршчэчку. Яна можа лашчыць вока, позірк, але рукамі дакрануцца да яе небяспечна і боязна: раптам парушыш, загубіш гэту крупінку яснасці, святла і характава сваімі грубымі бруднымі пальцамі. Юджын аберагаў Волечку ад усіх і ўсяго” [3, с. 41]. Прычыну здрады Юджына Руслане варта шукаць у “сексуальным юначым досведзе” героя, які “сфарміраваўся даволі рана” [3, с. 40] і прывёў да размежавання такіх паняццяў, як каханне і задавальненне полавых патрэб (асноўнага інстынкту). Волечку Юджын кахае, а спатольвае жарсць з іншымі вясковымі дзяўчатамі. Таму і сталы Юджын згладжвае “разрыў-расстанне з Русланай”, якую кахае, у абдымках шматлікіх “даўно прапісаных у скверыку жанчын” [3, с. 48]. Адною з такіх жанчын з’яўляецца Віялета. Яе вобраз ярка высвечвае спажывецкія адносіны грамадства да жанчыны, успрыманне яе ў якасці абслугі / прыслугі: прыбраць, прыгатаваць, дагледзець, задаволіць... Яна ў сваю чаргу таксама пачынае карыстацца паслугамі мужчын: нямоглыя плацяць за догляд, здаровыя і здольныя “бескватэрнікі” спатольваюць сверб. Шкадуе яна і першых, і другіх, а таксама кінутых кошак і сабак. І пакуль мужчынам будуць патрэбныя яе паслугі, яна будзе запатрабаваная.

Варта некалькі слоў сказаць і пра вобраз Наталлі, “малодкі пад трыццатнік”, з якою Юджын здрадзіў Руслане. Гэты вобраз цудоўна высвечвае грамадскія патрабаванні да паводзін полаў. У Наталлі па нейкіх прычынах не склалася асабістае жыццё – яна развядзёнка, жыве з маці, якая дапякае дачку “бясконцымі павучаннямі, мараллю ды прыстойнасцю” [3, с. 39]. Градыцыйна хочацца вызначыць Наталлю як выпадковую ахвяру Юджына. Аднак гэта не зусім так. Асабістая трагедыя ў яе жыцці ўжо адбылася. Па гэтай прычыне гераіня не вельмі імкнецца адпавядаць прынятым у грамадстве нормам паводзін полаў, выразніцай якіх у творы з’яўляецца яе маці. Наталля зазначае: “Мной гэта пройдзена” [3, с. 39]. Яна зайздросціць большай свабодзе мужчын, у чым і прызнаецца Юджыну: “Вам, мужчынам, лягчэй жыць... Вас бацькі не пілююць, не здымаюць гэблікам стружку без дай прычыны... І чаму я не нарадзілася мужчынам? Наколькі б усё прасцей было...” [3, с. 39]. Наталля задавальваецца тым, што ёй выпадае ў жыцці – выпадковымі адзінкавымі сустрэчамі з незнаёмымі мужчынамі, якім яна не верыць і не давярае.

Адметнасць успрымання прадстаўніц супрацьлеглага полу героямі А. Казлова ў тым, што яны “свежае цела малодак” [2, с. 66] умоўна / візуальна “расчляняюць” на часткі. Яны бачаць перад сабой не асобу супрацьлеглага полу, а “камячкі... пругкіх грудак і раскошных

попак” [2, с. 8], “асіную талію, попку, што ў прыгаршчы ўмесціцца, стрыжку пад карэ” [3, с. 38]; “аголеныя лыткі, ладныя грудкі...” [3, с. 42], “акруглыя дзявочыя задочки” і “падатліва-шаўкавістую скуру” [2, с. 46], чуюць “смех белазубых і пышнагрудых незнаёмак” [2, с. 8].

Функцыю ўраўнаважвання “аднабаковых” мужчынскіх думак і высноў бярэ на сябе сімвалічны вобраз бабулькі, неадназначны і найменш рэалістычны ў аповесці. Бабулька – жаночкасьць, пазбаўленая сексуальнай прыцягальнасці. Яна ўвасабляе мудрасць, выступае адначасна як дарадчык і апанент галоўнага героя. Старая нейкім чынам звязана з мінулым Юджына, з яго хатай, што таксама ўспрымаецца як вобраз-сімвал, бо менавіта ў хаце (у сям’і, у дзяцінстве) адбываецца станаўленне характару чалавека, які ў сваю чаргу вызначае яго лёс.

У прааналізаваных творах А. Казлова дзейнічаюць сучасныя героі-адзінотнікі, жыццё якіх працякае ў акружэнні шматлікіх жанчын, на іх фоне. Праблемы герояў (і Юргона, і Юджына), як і іх вырашэнне, звязаны менавіта з прысутнасцю / адсутнасцю жанчын у іх жыцці. Пры гэтым аўтар, матывуючы ўчынкi герояў твораў, не заўсёды клапаціцца пра матывацыю паводзін гераінь. Згаданыя творы даводзяць, як неўтаймоўная мужчынская сексуальнасць уплывае на лёсы жанчын, што трапляюцца на шляху герояў А. Казлова.

Літаратура

1. Жеребкина, И. Прочти моё желание... Постмодернизм, психоанализ, феминизм / И. Жеребкина. – М. : Идея-Пресс, 2000. – 256 с.
2. Казлоў, А. Юргон : раман, аповесці, апавяданні / А. Казлоў. – Мінск : Мастацкая літаратура, 2006. – 255 с.
3. Казлоў, А. Абганяючы сны. Аповесць / А. Казлоў // Маладосць. – 2011. – № 12. – С. 33–63.
4. Новый словарь иностранных слов [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://slovari.ru/search.aspx?s=0&p=3068>. – Дата доступа : 05.03.2012.

Гомельский государственный
университет им. Ф. Скорины

Поступило 25.01.13